

Gamla brúin yfir
Lagarfljót reist 1905
og notuð til 1957.
Myndin mun vera
frá því um 1945.
Ljósmyndasafn
Egilsstaða.

„Glatt er á Gálgaás“

Deilur vegna þorpsmyndunar á Egilsstöðum og nafngiftir þar að lútandi.

Þegar þorp tók að myndast við Egilsstaði á Völlum varð mörgum ekki um sel. Þótti vandséð hvernig þeir menn sem þar hófu að reisa hús sín ætluðu að hafa í sig og á. Nöfnin, sem menn völdu þorpinu, endurspegluðu yfirleitt þær tilfinningar sem þeir báru til staðarins.

Gálgaás

Sñemma var þorpið uppnefnt Gálgaás eftir örnefni í hreppslandinu þar sem fyrr á öldum tíðkaðist að festa upp glæpamenn: „Nú er talað um að fara inn á Gálgaás, ef menn eiga erindi í þorpið, eða út á Gálgaás, austur á Gálgaás. Hann býr á Gálgaás, svona má lengi telja í ýmsum samböndum.“ Þannig kemst Gísli Helgason í Skógarbergi að orði í grein í *Gerpi* árið 1947 (1. tbl. bls. 17), sama árið og Egilsstaðahreppur var stofnaður með sérstakri lagasetningu á Alþingi.

Eftirminnilegast hefur Gálgaásnafnið orðið í alkunnu skammarkvæði frá því um 1950, eignað srl. Sigurjóni Jónssyni á Kirkjubæ:

Glatt er á Gálgaás,
Gróa á hverjum bás,
það er nú þjóðlegur staður.
Enginn af öðrum ber,
efalaust þaðan fer
til andskotans annar hver maður.

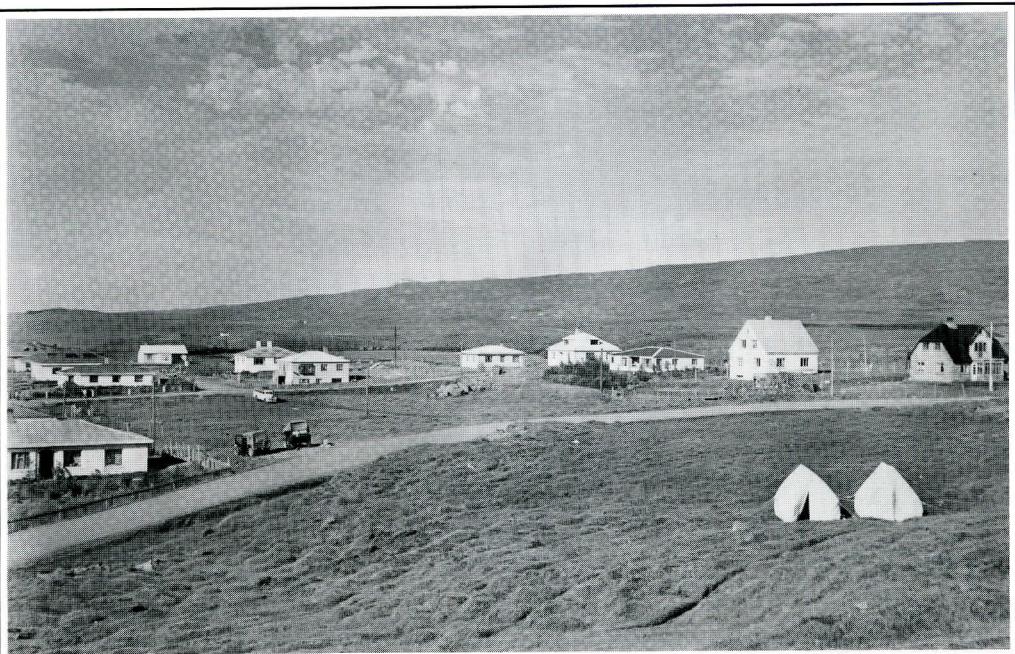
Steinþór Eiríksson á Egilsstöðum segist hafa ort níð um sr. Sigurjón á móti og hafi prestur þá komið til sin og bonið sig illa undan því að sér væri eignað fleira af kveðskap en hann ætti með réttu.

Til er vísa um Flókdælinga í Fljótum, Skagfirði, eignuð Lúðvík Kemp frá Fáskrúðsfirði, og er hún samhljóða framangreindu kvæði að öðru'leyti en því að fyrstu tvær línum eru svo:

Frítt er í Flókadal,
framsóknarmannahával

En hvor skyldi hafa orðið á undan? Samkvæmt upplýsingum Hjalta Pálssonar, safnvarðar við Héraðsskjálasafn Skagfirðinga, var vísa Lúðvíks á hvers manns vörum í Fljótum þegar árið 1941 svo hún er vafalaust eldri. Það kemur ágætlega heim og saman við þá aðferð sem srl. Sigurjóni var ákaflega tóm, þ.e. að snúa annarra manna skáldskap upp á það sem honum hentaði hverju sinni.

Egilsstaðir 1955.
Ljósm.: Vilberg
Guðnason.

Kaupangur

Í áðurnefndri grein í *Gerpi* segir Gísli í Skógarði að Egilsstaði vanti flest skilyrði frá náttúrunnar hendi sem æskileg séu fyrir væntanlegt þorp. Það er þó ekki staðarvalið sem er tilefni greinarinnar heldur kemur Gísli með tillögu um nafn á þorpið. Pykir honum Gálgaásnafnið svo „ljótt og viðbjóðslegt“ að hann getur ekki hugsað sér að það verði haft á þorpinu framvegis. Vill Gísli nefna það Kaupang enda verði þarna miðstöð verslunar og samgangna í framtíðinni. Bendir hann á að orðið sé „gott og gilt norrænt nafn og merki kaupstaður“, samsett úr orðunum kaup og vangur. Í lok greinar sinnar segir Gísli: „Vitanlega geta menn gefið hinum einstöku húsum sínum sérstök nöfn fyrir því, hvað sem líður nafni þorpsins sem heildar. Ef einhver vill halda tryggd við gálgann, til dæmis læknirinn, og honum falli betur að kenna læknabústaðinn við hann, en fjallið Ararat, sem ég veit til að merkur maður hefir ráðlagt honum - þá hann um það. Niður með Gálgaásnafnið. Upp með Kaupang“ (héraðslæknir á þessum tíma var Ari Jónsson, þannig er nafnið „Ararat“ til komið).

Pykir honum Gálgaásnafnið svo „ljótt og viðbjóðslegt“ að hann getur ekki hugsað sér að það verði haft á þorpinu framvegis.

Í nóvemberhefti *Speglins* 1947 er fjallað um tillögu Gísla og Gálgaásnafnið: „Oss finnst“, segir í Speglinum, „mega gera öllum til hæfis í þessu máli: Meðan allt leikur í lyndi og kaupskapurinn stendur í blóma, má kalla þorp-

ið fyrra nafninu en taka svo upp það síðara þegar þarna er kominn banki og hengingarvixlarnir fara að hrjá mannfólkis. Geta þá allir orðið ánægðir, eins og líka vera ber.“ (Sbr. *Gerpi*, II.árg. 2.tbl. bls. 14)

Lagarbær/ Lagarborg

Í 2. tbl. Gerpis 1948 skrifar Einar Ásmundsson grein sem heitir: „Egilsstaðir-Lagarbær-Lagarborg“. Bendir hann á að til sé staður í Eyjafirði sem heiti Kaupangur og telur nafnið þess vegna óheppilegt. Finnst honum ekkert því til fyrirstöðu að þorpið heiti einfaldlega Egilsstaðir. Vilji menn það ekki megi kalla þorpið *Lagarbæ* eða jafnvel *Lagarborg* (rétt er að taka fram að síðara nafnið er ekki dregið af umfangi byggðarinnar heldur hafði Einar klettaborgirnar í þorpslandinu í huga). Hann telur að þorpið verði ekki „neitt kaupmangaranna aðsetur, heldur miðstöð hins fagra héraðs í öllum andlegum og efnalegum málum, þegar tímari liða.“ (bls. 14).

Gísli í Skógarði svarar Einari í 5. tbl. sama ár og segist sammála honum að Egilsstaðir sé ágætt nafn en telur ófært að ræna því af bylinu. Nöfnunum *Lagarbær* og *Lagarborg* finnur hann það helst til foráttu að þorpið standi ekki við *Lagarfljót*.

En Egilsstaðamálum var ekki lokið í *Gerpi*. Strax í næsta tölublaði birtist grein eftir Snæbjörn Jónsson, bónda í Geitdal. Fjallar hún fyrst

og fremst um þorpsmyndunina. Snaðbjörn segir: „Um nafnið á þessu þorpi í daglegu tali skiptir minnstu þó ljótt sé, ef þorpið sjálft á ekki eftir að reynast siðferðileg og fjárhagsleg hengingarol á íbúum héraðsins fyrir það eitt, að þeir gæta ekki að því í tíma, hverjar séu hinarr raunverulegu skyldur þeirra við hið nýstofnaða sveitarþorp..." (bls. 12). Snaðbjörn sér fyrir sér að þorpið muni draga til sin bændur úr sveitnum um kring. Hann sér litla atvinnumöguleika í þorpinu og spáir íbúum ekki bjartri framtíð. Í lok greinarinnar segir:

„Að öllu þessu athuguðu virðist mér nauðsyn til þess bera, að myndun þorpsins verði skýrt mörkuð, áður en fleiri bændur verði raunverulega gabbaðir til að yfirgefa jarðir sínar og bú og setjast að í þessum aldingarði Fljótsdals-heraðs, í þeirri góðu trú, að þeim verði sköpuð þar betri lífsskilyrði, en þeir höfðu heima fyrir." (bls. 14) Grein Snaðbjarnar er dagsett í desember 1947.

Gunnar Gunnarsson kemur til sögunnar

Þegar Egilsstaðahreppur var stofnaður árið 1947 sat Gunnar Gunnarsson rithófundur á Skriðuklaustri. Í Árbók 46-47, sem út kom hjá Helgafelli 1948, telur hann stofnun þorps í landi Egilsstaða „nærslægt dæmi" um misbeitingu valds. Segir hann maklegt að þessi staður fái nafnið „undir Gálgaási": „Til þess að staðfesta sveitaþorp þetta var „nefnd" send að sunnan, vitanlega í loftinu og ekki til langdvalar. Staðurinn, sem gandreiðarmennirnir komu sér saman um er á marga lund ekki óþekkur, en sagt að tæpt sé þar um vatn, sem þó er til þæginda talið. Engum virðist hafa flogið í hug að hentugt væri jafnvel fyrir spilaborg á aftökustáð að fallvatn væri tiltækt. Hið fáránlegasta er þó að undir Gálgaási er úthlutað lóðum svo smáum, að ekki er viðlit að hver bær standi í sínu túni. Vilji blessað fólkid í þessu fyrsta austfirzka sveitaþorpi rækta sér túnskika, verð-

ur það að kaupa hann eða leigja sérstaklega einhversstaðar úti um hvíppinn og hvappinn" (bls. 34-35).

Sama ár og Árbókin kom út gaf Gunnar búskapinn á Skriðuklaustri upp á bátinn og fluttist til Reykjavíkur. Ástæður fyrir því voru margar. Í ársbyrjun 1944 brann læknissetrið að Brekku í Fljótsdal og flutti læknirinn, Ari Jónsson, í Eiða og síðar í Egilsstaði. Pessi ráðstöfun var Gunnari mikill þyrnir í augum og reyndi hann að koma í veg fyrir að læknirinn flyttist burt úr Fljótsdal en án árangurs. Franzisca, kona hans, átti við vanheilsu að stríða og mun Gunnari ekki hafa litist á að þurfa að leita svo langt eftir læknishjálp. Í þokkabót bárust honum til eyrna þau ummæli Vilmundar landlæknis að aðalrök Gunnars Gunnarssonar í þessu máli væru þau að lengra væri frá Egilsstöðum í Brekku en frá Brekku í Egilsstaði! Petta mun e.t.v. hafa ráðið einhverju um þá kaldranalegu afstöðu Gunnars til þorpsins „undir Gálgaási" sem hér hefur verið lýst að framan.

Þorpið í landi Egilsstaða virðist aldrei hafa hlutið formlegt nafn en í stofnlögnum frá 1947 er talað um Egilsstaðakaupn. Egilsstaðir hefur það þó löngum verið kallað og er svo enn þótt það hafi fengið kaupstaðarréttindi og komist í tölu „bæja". Í daglegu tali var rætt um „Kauptúnið" eða einfaldlega „Þorpið" og er það síðamefnenda ennbá málvenja á Héraði.

Hið opinbera nafn sveitarfélagsins mun nú vera Egilsstaðabær.

Heimildir:

Gerpir. Mánaðarrit Fjórðungsþings Austfirðinga. I. og II. ár. Seyðisfirði 1947-1948.

Hjalti Pálsson: Samtal við greinarhófund 21. og 22. febrúar 1992.

Gunnar Gunnarsson: Árbók 46-47. Reykjavík 1948.

Steinþór Eiriksson: Samtal við greinarhófund 19. febrúar 1992.

Pakkir fyrir margvíslega aðstoð:

Ármann Halldórsson, Hjalti Pálsson, Helgi Hallgrímsson, Sigrún Blondal og Sigurður Ó. Pálsson.

Smálhi

Austfirsku skáldin

„Austfirsku skáldin" nefnast í íslenskri bókmenntasögu þeir prestarnir Einar Sigurðsson í Eydöldum (f. 1538, d. 1626), sonur hans Ólafur í Kirkjubæ (f. 1573, d. 1651) og sonarsonur, Stefán í Vallanesi (f. 1620, d. 1688), svo og Bjarni Gissurarson í Pingmúla (f. 1621, d. 1712), dóttursonur Einars í Eydöldum, allir í fremstu skálda röð.

„Þeir iðkuðu jöfnum höndum trúarlegan og veraldlegan skáldskap, voru stórvirkir, og þrátt fyrir persónuleg einkenni hvers og eins, tengir þá saman sviplik afstaða til yrkisefna og málsméðferðar. Bragstíllinn er yfirleitt lipur, háttaval fjölbreytt, bragðmiklar þjóðlífslýsingar í veraldlegum kvæðum, einkum heimsádeilum, sem eru snar þáttur í verkum þeirra, og kankvísí um nærtæk efni kunnu þeir með að fara skálda best."

Úr Bókmenntir. Alfræði Menningarsjóðs, Rvik. 1972, bls.9.